

Šindelář, Bedřich

Francouzská buržoazní revoluce a svobodní zednáři

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1985, vol. 34, iss. C32, pp. [93]-109

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102475>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

BEDŘICH SINDELÁŘ

FRANCOUZSKÁ BURŽOAZNÍ REVOLUCE A SVOBODNÍ ZEDNÁŘI

Z jistých kruhů byla záměrně rozšiřována fáma, jako by francouzská buržoazní revoluce z konce 18. století byla v podstatě dílem spiknutí svobodných zednářů. Dále, že o několik málo let starší americká revoluce byla tak říkajíc „zednářskou válkou“.¹ Není bez zajímavosti, že takovýto způsob výkladu o původu buržoazních revolucí — doplněný mistry ještě rasistickými fantasmagoriemi — se udržoval zejména ve fašistické historiografii a udržuje se prakticky v neofašistických kruzích podnes.

Není těžké uhodnout, z jakého společenského prostředí v 18. století takové a podobné osočování zednářského hnutí pocházelo. Bylo především dílem snah představitelů reakčních vládnoucích tříd ve Velké Británii i ve Francii postižených citelně důsledky jak amerického, tak i francouzského revolučního dění, a proto se též zednáře jali tak zlostně a nevybíravě pomlouvat.

Z francouzského prostředí si v první řadě připomeňme reakčně smýšlejícího duchovního Augustina Barruela. Ten totiž v práci „Mémoires pour servir à l'histoire du jacobinisme“ — vyšla v letech 1798–99 v Hamburku — o francouzské buržoazní revoluci zlovolně tvrdil, že prý byla produktem spiknutí, jaké v těsné spolupráci s německým tajným bratrstvem iluminátů² zosnovala údajně lóže francouzských svobodných zednářů.

---

¹ Sr. např. Daniel Ligou v *Annales historiques de la Révolution Française* (citováno nadále zkratkou: AHRF) 1969, str. 535. Existují dokonce nadsazené představy, jako by z 56 signatářů Proklamace nezávislosti USA z r. 1776 jich údajně bylo 53 zednářů, což nepochybně patří do říše bajek; sr. CMM 1985, str. 276 a 295.

² Tuto tajnou společnost založil v bavorském Ingolštatu v r. 1776 Adam Weishaupt (1748–1830), profesor světského a církevního práva na tamní univerzitě. Když od poloviny osmdesátých let 18. stol. bylo jím založené hnutí vystaveno v Bavorsku perzekuci, obdrželi ilumináti rozkaz k přesunu do okolních zemí a pronikat tam do zedn. lóží. Na rozdíl od zednářů, kteří za svůj polit. ideál považovali konstituční monarchii, hlásali ilumináti zpočátku republikánské zásady. Později se však přizpůsobili, takže ve Francii schvalovali konst. monarchii, kdežto ve střední Evropě schvalovali zase osvícenský absolutismus; sr. k tomu Eva H. Balázsová a kolektiv ve sborníku *Beförderer der Aufklärung in Mittel- und Osteuropa. Freimaurer, Gesellschaften, Clubs*, Berlin 1979, str. 13, 32, 78, 110, 178 a 295. Cit.

Barruel oněm lóžím přisoudil funkci jakéhosi generálního štábu, odkud byl údajně celý průběh revoluce ve Francii fakticky připravován a řízen. Barruel k tomu napsal: „V této francouzské revoluci, včetně jejích nejstrašnějších zločinů, se všechno předvíдалo, uvážilo, promyslelo, rozhodlo a určilo. Všechno bylo výsledkem nejnižší zločinnosti, neboť vše bylo připraveno a vyvoláno lidmi, kteří sami řídili spiknutí zosnované v tajných společnostech a dovedli vyvolat a urychlit hnutí ve prospěch spiknutí“.³ Známé symbolické označení pro zednáře v podobě tří hvězdiček, uspořádaných do rovnoramenného trojúhelníku, jaké se v zednářských písemnostech kladlo před jméno příslušníka zednářského bratrstva, Barruel lživě a zlomyslně označil za stylizované zobrazení popravčího nože z obávané gilotiny.⁴

Barruel však svá pomlouvačná tvrzení neměl všechna z vlastní hlavy. Mnohá z nich čerpal ze starších publikovaných protizednářských pamfletů z předrevolučního období. K nim patřil například v r. 1782 vydaný pamflet „Le secret de la Franc-Maçonnerie et la conjuration contre la religion catholique“, jehož autorem byl abbé Lefranc.⁵ Kromě toho se v posledních desíletích před výbuchem revoluce vynořily ve Francii další podobné tiskoviny. Z nich zvláštní pozornosti zaslouží roku 1746 v Amsterdamu anonymně vydaná brožura „Les Franc-Maçons écrasées“. Její autor pocházející zřejmě z řad francouzského kléru⁶ vystoupil v ní kromě jiného s přímo fantastickým tvrzením, jako by původcem a zakladatelem zednářského hnutí byl Oliver Cromwell, známý předák aglické buržoazní revoluce z poloviny 17. století. Autor pamfletu o něm prohlásil, že k založení tajného zednářského bratrstva Cromwell přikročil očividně se zámyslem převracet trůny feudálních panovníků na celém světě. Proto se pustil do svádění důvěřivých lidí pomocí lákavých hesel o svobodě, o majetkové i společenské rovnosti atd. O zednářských lóžích prý Cromwell nezodpovědně rozhlašoval, že jejich úkolem bylo osvobodit lid ze zajetí pověr, nevědomosti, obecného útisku a připravit mu takto údajně lepší a snesitelnější život.⁷

I když některé z uvedených momentů byly zednářským snahám blízké — zejména boj proti pověrám a nevědomosti v duchu obecných osvícenských zásad, — nutno co nejrozhodněji odmítnout tvrzení, jako by Cromwell byl zakladatelem zednářského hnutí. Francouzským reakčním kruhům 18. století však tato smyšlenka měla posloužit do boje proti všem, kteří ve feudálně absolutistickém systému té doby spatřovali zařízení, pro-

sborník otiskuje materiály z 8. konference, kterou v září 1976 v Lüneburgu uspořádal Studienkreis für Kulturbeziehungen in Mittel— u. Osteuropa. Najdeme zde příspěvky autorů jak z kapitalistických, tak soc. států.

³ Albert Soboul, *Velká franc. revoluce*, Praha 1964, str. 412.

⁴ D. Ligou, v AHRF 1969, str. 517.

⁵ Lefranc byl opatem kláštera řádu eudistů v městě Caen. Slo o nový řád v 17. stol. založený sv. Janem Eudesem. Lefranc se začátkem září 1792 stal obětí známých revolučních lidových masakrů; sr. A. Soboul v AHRF 1974, str. 77.

⁶ Za autora pamfletu je považován abbé Larudan, popřípadě abbé Perea; sr. Eugen Lennhoff, *Svobodní zednáři*, Praha 1931, str. 87—88; sr. též Heinrich Boos, *Geschichte der Freimaurerei. Ein Beitrag zur Kultur— u. Literaturgeschichte des 18. Jhs.*, Aarau 1906, 2. Aufl., str. 174.

⁷ Sr. k tomu Boos, 1. c., str. 192—193.

ti němuž je třeba se vzepřít. Pro reakcionáře byl Cromwell přímo prototypem zloducha, osnovatele „ohavné rebelie“, jehož ruce byly potřísněny královskou krví Karla I., panovníka „z boží milosti“. Cromwell, označený tmářskými kruhy za zakladatele zednářství, měl takto ve Francii zednářské hnutí co možná nejvíce v očích veřejnosti očernit a zostudit.

Ostouzečské jádro protizednářské propagandy z 18. století poskytlo též základ k rozvíjení dalších nenávislných kampaní vedených z krajně reakčních kruhů 19. i 20. století a obviňujících zednáře z příprav těch největších politických lotrovství na světě. V tom se neblaze vyznamenávala zvláště fašistická propaganda. Stačí si k tomu připomenout nenávislné a zlomyslné pomluvy nacistického ministra propagandy Josefa Goebbelse z dob druhé světové války, který zpravidla ze všech špatností na světě a zejména z intrik proti Hitlerově „tisícileté říši“ obviňoval „židobolševiky a zednáře“.⁸

Známý francouzský pokrokový historik George Lefebvre k naznačeným snahám reakčních kruhů, usilujících skandalizovat za každou cenu zednáře a jejich hnutí, jednou napsal: „Protivníci moderního světa se domnívají, že zednářství zahrají zlý kousek a způsobí mu potíže, když mu prostě připiší veškerou zodpovědnost za francouzskou revoluci. Je to koneckonců pocta, na jakou by zednáři měli být vlastně hrdi, která by totiž ještě zvýšila jejich vážnost v očích všech, kteří znají jejich služby, jaké republiky až po naše dny prokázali. Jádrem otázky je však to, abychom se dověděli, zda fakta nám to vůbec dovolují, abychom něco takového mohli oprávněně vůbec tvrdit“.⁹ Lefebvre dal sám však nejednou jasně najevo, že zednářský mýtus ve vztahu k francouzské revoluci, jak jej vytvořily reakční kruhy, je od základu nesprávný a neudržitelný a své tvrzení podepřel řadou vlastních kritických prací, kterými k vyvracení onoho mýtu sám účinně přispěl.

Je proto přirozené, že již v průběhu 18. století se na obranu proti přívalu protizednářských pomluv objevily vlastní zednářské tiskoviny s cílem očistit dobré jméno a čest zednářů. Z apologetických prací zaslouží zvláštní zmínky jedna, kterou napsal muž, který sám zednářem nebyl, avšak cítil potřebu se zednářů zastat. Byl to spitovatel a politik Jean Joseph Mounier (1758–1806), který v roce 1801 vydal tiskem práci „De l'influence attribuée aux philosophes, aux francs-maçons et aux illuminés sur la Révolution de France“. Autor zde zdůraznil, že revoluci ve Francii nezavinili filozofové, zednáři nebo členové dalších tajných společností, nýbrž že k revoluci zde došlo z hospodářsko-spoločenských důvodů, především pro hluboký úpadek královských financí.¹⁰ I když Mounierovo

⁸ Goebbels se při tom mohl opřít o dosti početnou starší německou literaturu. Mezi ní je příznačná práce známého němec. generála Ericha Ludendorffa, *Vernichtung der Freimaurerei durch Enthüllung ihrer Geheimnisse*, München 1927 až 1928; dále pak stať nacistického předáka Alfreda Rosenberga z r. 1929, vydaná pod titulem *Freimaurerische Weltpolitik im Lichte der kritischen Forschung*. Goebbelsovský trik se „židobolševismem a zednářstvím“ představuje v jádře absurdní spojení. Uvádí totiž do nejužší symbiózy dvě diametrálně z třídního hlediska působící hnutí.

⁹ Citát z AHRF 1933, str. 180.

¹⁰ Sr. Soboul v AHRF 1969, str. 373.

vysvětlení příčin revoluce nás vědecky může sotva uspokojit, tu přece jenom jeho tvrzení popírající vedoucí roli zednářů ve francouzském revolučním dění je v podstatě správné a působilo na veřejnosti pozitivně hlavně proto, že autor tohoto tvrzení sám zednářem nebyl. Není proto divu, že seriózní i nezednářská literatura z pozdějších let se Mounierova svědectví často dovolávala.

Třeba však zároveň připomenout, že jistá část zednářské hagiografické literatury vychloubající se samolibě aktivní účastí zednářů na světovém dění — ať již účastí skutečnou nebo domnělou — objektivně prokazovala mnohdy zednářským snahám vlastně medvědí službu. Vždyť četní reakční autoři oněch vychloubáčnických a jistě dobře míněných zmínek pak zneužívali pro argumentaci o domněle podvrtných a údajně světovládných záměrech zednářů.

Možnosti naznačených negativních efektů plynoucích ze zednářské hagiografické literatury si zřejmě uvědomilo také soudobé zednářské vedení ve Francii, a přikročilo proto k jistým nápravným opatřením. Vedení proslulé velkolóže „Le Grand Orient de France“ uspořádalo totiž začátkem prosince 1967 v Paříži speciální vědeckou konferenci. Konala se za účasti řady seriózních badatelů na téma „Zednářství ve věku osvícenství“. Měla za cíl učinit přítrž mystifikacím deformujícím pravý obraz zednářského hnutí v 18. století a vědecky náročně a kriticky přikročit k osvětlení zednářské otázky ve Francii ve vztahu k osvícenství.¹¹ Nutno při tom uvést, že k zednářské problematice dnes již ve světě existuje početná literatura čítající již několik desítek tisíců bibliografických položek.¹² Čestné místo tu obzvláště připadá francouzské produkci, vyznačující se ve srovnání s ostatními zeměmi — zvláště v posledních 15 letech — mnohem lepší kvalitou svých příspěvků.¹³ Záslouhou francouzských historiků, v nemalé míře i marxistických autorů, byla na pravou míru uvedena starší přehnaná tvrzení o vztahu zednářského hnutí k buržoazní revoluci ve Francii. Ukázalo se, že vliv zednářství na tuto revoluci byl podstatně nižší a mnohem skrovnější, než tvrdila starší literatura, poznamenaná kromě strachu ze zednářského tajnůstkářství také občas senzacechtivostí některých autorů.

Na prvním místě bylo zapotřebí skoncovat s houževnatě se udržující představou, jako by se snad zednářské hnutí ve Francii stalo doménou do revoluce nastupující buržoazie a jako by vedení tohoto tajného hnutí se zároveň stalo oficiálně řídicím centrem pro veškeré revoluční události v této zemi.

Tato koncepce je především v evidentním rozporu se základním principem moderního kontemplativního neboli spekulativního zednářství,¹⁴ je-

¹¹ Materiály z této konference opatřené předmluvou známého franc. marxistic. historika A. Soboula byly otištěny v AHRF 1969, str. 373—548.

¹² Uvádí John Bartier, *Laïcité et Franc-Maçonnerie. Etudes rassemblées et publiées par Guy Cambier*, Bruxelles 1981, str. 319.

¹³ Bibliografický soupis novější franc. literatury k zednářství přináší Ludwig Hammermayer, *Zur Geschichte der europäishcen Freimaurerei*, cit. sborník E. H. Balázs, *Beförderer der Aufklärung*, str. 37—40, čís. 34—53.

¹⁴ Za starší stádium zednářského vývoje se pokládá tzv. operativní zednářství, známé z opatrné praxe některých středověkých stavebních hutí, kde za hlavní

hož základy v roce 1717 vznikly v Londýně, a to sloučením čtyř existujících londýnských lóží v jednu jedinou zednářskou velkolóži. Z Londýna se pak kontemplativní typ zednářství šířil do dalších končin Velké Británie a odtud postupně také do jednotlivých zemí evropského kontinentu a přirozeně též do Francie.

Přestože okolo roku 1717 můžeme v londýnském zednářství hnutí znamenat buržoazní a zároveň kalvínské vlivy,¹⁵ zakrátko život v této velkolóži dostali prakticky pod svou kontrolu příslušníci liberálního křídla šlechty a ti pak britskému zednářstvu udávali tón. Obdobně tomu bylo také ve Francii. O té je však na rozdíl od Anglie možno zdůraznit, že francouzská aristokracie ovládla v zednářských lóžích situaci fakticky od samého začátku, a to i tehdy, když v některých — zvláště jihofrancouzských — lóžích dosáhli početní převahy měšťané. Zde šlechtičtí zednáři neváhali využít vládnoucího feudálně absolutistického režimu a jeho mechanismů k zajištění vlastní vedoucí pozice v té které lóži vyznačující se ciferovou převahou měšťanstva. Okolnost, že klíčové postavení v zednářských lóžích fakticky ovládli šlechtici, napovídá sama o sobě něco o kvietistické a nerevoluční podstatě zednářského hnutí. Tato okolnost byla ostatně náležitě zdůrazněna a podtržena v takřečených „starých zednářských stanovách“ z r. 1723. Jejich autorem byl ze Skotska pocházející a později v Londýně usazený puritánský kazatel James Anderson. Požadavek nesahat k revolučním, násilným prostředkům byl přijímán nejen ve Velké Británii, nýbrž o něco později také na kontinentě, kam se zednářství za patronance anglických zednářských velmistřů začalo postupně a utěšeně rozšiřovat.

Takto se zednářství poměrně brzy, totiž v roce 1725, uchytilo také ve Francii. Došlo k tomu zásluhou lorda Dervent-Watera, kterého do řad zednářů přivedl zřejmě nesouhlas s tehdy vládnoucím režimem a zároveň lordovy sympatie k jakobitům a ke Stuartovským tradicím vůbec.¹⁶ Anglický vliv byl ve francouzském zednářství tak silný, že nově vzniklé zednářské lóže na francouzské půdě považovaly v počátečním období své

úkol považovali před konkurencí uchránit tajemství konstrukce smělých kleneb u gotických a renesančních katedrál. V Londýně od r. 1717 dochází prakticky k dovršení přeměny operativního zednářství v kontemplativní zednářství. Od bratrstva skutečných stavbařů se tu pak přechází k utvoření bratrstva symbolických stavbařů, usilujících o vybudování symbolických, a tedy neviditelných chrámů v lidských srdcích, zaměřených k pěstování „lidskosti a všelidského bratrství“; sr. Hamermayer v cit. sborníku, str. 10.

¹⁵ Tak k zakladatelům zde náleží franc. hugenot a emigrant z La Rochelle, J. T. Desaguliers (1683—1744), který se 1719 stal dokonce velmistrem londýnské velkolóže (Boos, str. 139 a 143) a pak ze Skotska pocházející puritán James Anderson, autor tzv. Starých zednářských stanov vydaných tiskem v Londýně v r. 1723; početnou literaturu k zednářství ve V. Británii a Irsku uvádí Hamermayer, I. c., str. 40—44, čís. 54—101. Desaguliers i Anderson byli měšťané, avšak záhy v zedn. lóžích v Londýně i jinde ovládli situaci příslušníci šlechty a to se opakovalo také v zedn. lóžích na kontinentě. Desaguliers, přítel I. Newtona a člen Royal Society, byl uznávaný přírodovědec, který spojoval zednářství s vysokou vědeckou kvalifikací; sr. Hamermayer, I. c., str. 58—59.

¹⁶ Sr. k tomu např. J. Bartier, *Les Constitutions d'Anderson et la Franc-Maçonnerie continentale* (v cit. sborníku *Laïcité et la Franc-Maçonnerie*, str. 351 až 377). Sr. též Larousse *du XXe siècle*, Paris 1930, III. 617—618 a L. Amiable — J. C. Colfavru, *La Franc-Maçonnerie en France depuis 1725*, Paris 1927, str. 6.

existence za svou hlavu a nejvyšší autoritu velmistra z londýnské velkolóže.

Později vznikla v Paříži r. 1750 La Grande Loge Nationale, a protože všichni zednáři v království se nemínili podřídit její obedienci, vznikla 1. září 1773 proslulá velkolóže Le Grand Orient de France.¹⁷ To pak zavedlo podnět k četným třenicím mezi francouzským zednářským bratrstvem a ty pak byly ještě umocněny vznikem tzv. skotského ritu¹⁸ šířícího se ve Francii a odtud dále do zahraničí. Složitost a nepřehlednost kromě toho zvýšila ještě existence dalších tajných společností, jejichž počet stále rostl a neobyčejně komplikoval dobový obraz tajných hnutí, jež se v předrevoluční Francii dostala ke slovu.¹⁹

Německý buržoazní kulturní historik Herman Hettner (1821–88) ke vzniku tajných společností v Evropě 18. století napsal: „Tajné společnosti jsou jistě zlá nemoc doby, špatný výstřelek obecné nesvobody a útlaku, jež každému hnutí ve veřejném životě vyrazilo dech. Avšak základní hybná myšlenka, která onomu chorobnému dění dodala moc a sílu, byla však zdravá a nezadatelná...“. A známý klasik německé literatury G. E. Lessing, sám zednář, jednou napsal: „Bylo vždy nejjistějším znamením zdravého státního zřízení, jestliže v něm bylo možno vidět zednářství. Tak jako dnes je neklamným znamením slabého, ustrašeného státu, nechce-li veřejně snášet věci, které jinak musí strpěti potají, ať již chce nebo nechce“.²⁰

Dnes již nemohou být pochybnosti o vzájemně a zároveň užitečně se ovlivňujícím vztahu mezi zednářstvím a osvícenstvím, kde z obou stran docházelo k inspirujícím podnětům a k jejich recepci na druhé straně. Nelze při tom sice propadat na jedné straně extremistické představě, jako by snad každý osvícenec musel být zároveň také zednářem, což je nepochybně značně přehnané tvrzení. Nesmíme při tom však ani propadat opačné krajnosti, kdybychom totiž chtěli vztah mezi osvícenstvím a zednářstvím prostě popírat, popřípadě o něm alibisticky mlčet.

Z hlediska námi sledovaného tématu je vhodné si připomenout, že zednáři svých jistě ušlechtilých cílů – připomínají v mnohém ohledu tužby a ideály ze starokřesťanského období, ideály směřující k pěstování všelidského bratrství a pravé humanity – chtěli dosáhnout pomocí mírumilovných a nenásilných prostředků. Zamýšleli je realizovat cestou trpěli-

¹⁷ Lennhoff, str. 89; sr. Alain Le Bihan, *Loges et chapitres de la Grande Loge et du Grand Orient de France, 1750–1800*, Paris 1967; týž v AHRF 1969, str. 415–423. La Grande Loge a po ní pak Grand Orient de France byly federativní a zároveň centralizační orgány, usilující víceméně málo úspěšně o vytvoření jednotného ústředního vedení zednářského hnutí v království. K 200. výročí založení Le Grand Orient vyšla v AHRF 1974, str. 15–88, řada užitečných příspěvků.

¹⁸ Sr. Hammermayer, 1. c., str. 14–15; Pierre Chevallier, *La Maçonnerie en 1771–1772* v AHRF 1974, str. 15–24. O skotském ritu, který má svůj počátek ve Francii, sr. bližší C. H. Chevalier, *Maçons écossais au XVIIIe siècle* (AHRF 1969, str. 393–408).

¹⁹ O značné pestrosti obrazu tajných organizací té doby podává instruktivní přehled Hammermayer v cit. stati. Rovněž počátky karbonářského hnutí dlužno hledat patrně spíše ve Francii než v Itálii; sr. k tomu J. Signoret, *Un „Manuel de Charbonnerie“ à Mâcon, en 1751* (AHRF 1969, str. 529–532).

²⁰ Oba citáty uvádí Boos, 1. c., str. 220–21.

vých, vytvrvalých diskusí, zaváděním postupných reforem — nikdy však použitím násilných, revolučních prostředků. Pokud však můžeme zjistit některé jedince organizované v řadách zednářského tajného bratrstva, jak se aktivně angažovali v americké nebo francouzské buržoazní revoluci, pak takoví jedinci jednali v podstatě na svou osobní odpovědnost a zároveň v jasném rozporu se základními a v jádře nerevolučními principy zednářského učení, doprovázeného zvláště silným morálním a humanistickým akcentem.

Nerevoluční postup západoevropského, a tedy i francouzského zednářstva byl v nemalé míře garantován faktem, že k jeho čelným představitelům ve vedoucích zednářských funkcích náležela aristokracie pocházející nezdědka ze starých šlechtických rodů náležejících často k předním oporám království. Do této kategorie patřil například Ludvík II. vévoda d'Antin, přijatý r. 1731 v Paříži za zednáře, jenž má velké zásluhy o rozvoj začátků zednářství v orléánském vévodství, jehož byl od r. 1721 správcem. Tento ctižádostivý vévoda se stal např. od r. 1738 velmistrem všech zednářů ve Francouzském království a v této špičkové funkci setrval až do smrti, do prosince 1743.

Ozdobou francouzského zednářstva byl dále Louis de Noailles vévoda d'Ayen, dále Filip hrabě de Noailles, pozdější vévoda de Muchy, a další aristokratičtí prominenti.²¹ Velice významným činitelem francouzského zednářství byl dále Anne Charles Sigismond vévoda Montmorency-Luxembourg, přijatý jako pětadvacetiletý mezi zednáře a jehož pak vidíme v pozdějších letech horlivě a s přesvědčením zastávat zednářské funkce, do nichž byl postupně volen, včetně nejvyšších, do jakých zednář může být vůbec zvolen.²² K zednářskému bratrstvu náležel kupříkladu též představitel slavného rodu vévodů z Chatres atd.²³

Seznamy členů zednářských lóží zachované z předrevolučního období Francie se přímo šlechtickými jmény hemží. To svědčí výmluvně o převaze aristokratického živlu v zednářském hnutí té doby, a to i tehdy, když v některých mimoparižských lóžích ojediněle početní převahu získali měšťané. Zde přes všechno teoretické prohlásování, že zednáře musí vždy bez rozdílu stavu a vyznání navzájem svazovat pouta bratrské sounáležitosti a rovnosti, bývala praxe zpravidla hodně odlišná. Byla do značné míry poplatná vládnoucím feudálním poměrům v zemi, kdy vedoucí postavení v tehdejší společnosti bylo takřka automaticky zajištěno pro příslušníky šlechty a kteří se této faktické výhody v praxi dokázali zřídka-kdy zřeknout. Je třeba při tom zdůraznit, že šlo namnoze o představitelé liberálně smýšlejícího křídla šlechty, které pak v revoluci spatřujeme po boku nastupující buržoazie. Týž typ aristokracie zjišťujeme též silně zastoupen v zednářských lóžích na kontinentě.

Jako praktický příklad k dominantnímu postavení šlechty ve francouzském zednářském hnutí v předrevolučním období si uvedme třídní složení

²¹ Sr. k tomu bližší v AHRF 1969, str. 425—432. Sr. dále P. Chevallier v AHRF 1974, str. 15; Boos, str. 175 a A. Le Bihan v AHRF 1969, str. 415 až 423.

²² Sr. Chevallier v AHRF 1974, str. 15—16.

²³ Týž, str. 20—24.

veledůležitého zednářského shromáždění konaného od 5. března do 1. září 1773 v Paříži a z něhož pak vzešlo ustavení známé zednářské velkolóže Le Grand Orient de France.²⁴ Z celkem 86 účastníků tohoto důležitého shromáždění zástupců ze všech končin království měli početně nejsilnější zastoupení šlechtici. Měli zde 41 zástupců, to znamená 48 % z celkového počtu. Z nich 8 patřilo k vysoké šlechtě, 24 k vojenské a 2 k úřednické šlechtě; zbývajících 7 náleželo k ostatní šlechtě.

Zástupců duchovenstva v onom shromáždění bylo 8, to znamená 10 %; z nich 6 patřilo ke světskému kléru a 2 k řádovému duchovenstvu.

Z toho pak plyne, že k takřčeným „privilegovaným stavům“ v tomto reprezentativním zednářském shromáždění patřilo celkově 49 zástupců neboli 58 %, což představovalo jasnou většinu.

Reprezentanti „třetího stavu“ tu měli 37 zástupců neboli 42 %. Z nich nejvíce (16) bylo z měštanských podnikatelských kruhů; z tzv. svobodných zaměstnání jich bylo 9 a z nich byli 4 advokáti, 3 lékaři, jeden ranhojič a jeden zaměstnanec z justice. Úřednickou skupinu čítající 7 osob zde představovalo 5 mužů z finanční správy a 2 z justice; zbývajících 6 připadlo na tzv. intelektuály.²⁵

Uvedené zasedání směřující v podstatě k zasedání velkolóže Grand Orient de France neprobíhalo bez problémů a snadno, takže od března do září 1773 bylo zapotřebí absolvovat celkem 19 náročných schůzí, nežli bylo možno dospět k dohodě. Zvláště pařížští zednáři pevně setrvali na rozhodnutí, že v čele připravované velkolóže musí bezpodmínečně stanout představitel nejvyšší aristokracie (un prince du sang). Zájem se při tom nakonec soustřeďoval na dva možné kandidáty. Byl to Louis Philippe d'Orléans vévoda z Chartres a spolu s ním Anne Charles vévoda z Montmorency-Luxembourg. Velmistrem byl nakonec zvolen první z nich a jeho zástupcem se stal vévoda z Montmorency-Luxembourg, který se však stal pravým vedoucím činitelem Grand Orientu a zůstal jím fakticky až do pádu Bastily.

Vévoda Montmorency byl přesvědčeným stoupencem náboženské tolerance a jeden čas obdivovatelem Voltaira, později byl však rozčarován jeho drsnými útoky na římskokatolickou církev, s nimiž vévoda nemohl souhlasit. Byl pro obnovení a posílení mravnosti v zednářském hnutí, podporoval při tom zejména požadavek zvýšení úrovně zbožnosti mezi francouzskými zednáři. V politickém ohledu patřil k liberálně smýšlejícímu křídlu šlechty vyznačujícímu se výhradami k panovnickému absolutismu. Proto se vévoda cítil přitahován k zednářskému hnutí, které se netajilo protiabsolutistickým zaměřením. Nerevoluční podstata vévodova počínání v zednářském hnutí je zvýrazněna faktem, že po dobytí Bastily se na znamení protestu proti revoluci uchýlil do zahraničí a zvolil si tak osud emigranta.

²⁴ Tato lóže se po svém založení vyznačovala rozsáhlými styky se zednáři v zahraničí, jako s provinciálními velkolóžemi v Německu, s národní velkolóží ve Vídni, s podobnými lóžemi v Nizozemí, Belgii, Itálii, Savojsku, Švýcarsku, Polsku a Rusku; sr. Ligo u AHRF 1969, str. 538.

²⁵ D. Ligo u, *Les assemblés qui ont créés la Grand Orient de France* (AHRF 1974, str. 25—38).

Král Ludvík XV. byl o rozporech existujících při snaze založit velkolóži Grand Orient celkem dobře informován a snažil se jich využít ve svůj prospěch. Šlo mu při tom o potlačení ambic pařížského parlamentu na jedné straně a na druhé straně chtěl blokovat opoziční nálady proti absolutismu, jaké se projevovaly v jistých kruzích vysoké šlechty, která svou nespokojenost s panujícím režimem projevovala kromě jiného též svým aktivním zapojením do zednářského hnutí.²⁶ Není bez zajímavosti, že právě tato část nespokojenců z řad šlechty byla v dalších letech stále více přitahována ke snahám nastupující buržoazie, se kterou ji spojoval společný odpor proti absolutismu. Tak se nakonec stalo, že zvláště v počáteční fázi Velké revoluce se zmíněné disidentské křídlo francouzské aristokracie stalo dočasným spojencem buržoazie v revoluci. Takto vzniklá revoluční solidarita měla však jen dočasné trvání. Udržela se prakticky jen po ten čas, co trvala konstituční monarchie, jakmile však došlo k vyhlášení republiky v roce 1792, končil tento v jádře třídně nerovný spojenecký svazek a šlechtici začali houfně hledat východisko z něho ve spojení s kontrarevolučními živly.²⁷

K proslulým pařížským zednářským lóžím náležela v roce 1776 založená lóže Aux Neufs Soeurs (tzn. devět múz). Sdružovala ve svých řadách učence a umělce světové pověsti. Do této lóže byl kromě jiných přijat také Voltaire v dubnu 1788, kdy mu již bylo 83 let a za několik málo týdnů poté zemřel.²⁸

Kdo je poněkud blíže seznámen se zednářskými dějinami, ten ví dobře, jak velké rozdíly můžeme nezřídka konstatovat mezi honosně proklamovanou ušlechtilou zednářskou teorií a mezi skutečnou zednářskou praxí. Zjišťujeme při tom frapantní rozdíly srovnatelné docela dobře s obecně známým poznatkem o rozporech mezi krásnými a veskrze ušlechtilými zásadami hlásanými od křesťanských církví a mezi jejich skliučujícím, zahanbujícím praktickým efektem v každodenním životě věřících, hlásících se formálně ke křesťanství a jimž lidská slabost brání dosáhnout v teorii vytyčené dokonalosti.

Dokonce též v morální oblasti, na níž si zednáři jinak velice potrpěli, zjišťujeme dosti často vážné závady a nedostatky. Velkou ostudu pro známý profil francouzského zednářstva představuje kupříkladu fakt, když známý zhýralec a despota Ludvík XV. si na pařížských zednářích prostě vynutil, aby byl přijat mezi zednáře.²⁹ A to jenom proto, aby se vyhovělo královskému rozmaru a jeho snobským představám, podle nichž prostě patřilo k dobovému bontonu být členem zednářského bratrstva. Pro mnohé šlechtice to byl tehdy víceméně požadavek módy. V důsledku toho pak v lóžích nápadně přibývalo takových, které zdaleka více než ušlechtilé

²⁶ Sr. Soboul v AHRF 1969, str. 376—377 a též P. Chevalier, *La Maçonnerie en 1771—72* v AHRF 1947, str. 15—24.

²⁷ Sr. k tomu B. Sindelář, *O úloze spojence z řad disidentské šlechty v prvních třech evropských burž. revolucích (Dějiny socialistického Československa. Studie a materiály, sv. 6: Sborník k šedesátinám Václava Peši, Praha 1983, str. 77 až 91).*

²⁸ Hans Wagner, *Die politische u. kulturelle Bedeutung der Freimaurerei im 18. Jh.* (ve sborníku Balázs, *Beförderer der Aufklärung*, str. 80).

²⁹ D. Ligou, *La premier profanation du Temple Maçonnique ou Louis XV et la fraternité*, Paris 1968.

zednářské ideály, usilující o pověstné symbolické zbudování chrámu vše-lidské lásky a bratrství v lidských srdcích opírajících se o moudrost, sílu a krásu, přitahovaly zpravidla tuze prozaické a někdy všetečné cíle a zá-měry. Takové lidi ke vstupu do zednářského bratrstva ponoukala nezřídka palčivá zvědavost a touha po seznámení se s tajuplnými zednářskými shromážděními, pořádanými zpravidla v nočních hodinách a bez účasti žen,³⁰ o kterých pak proto na veřejnosti kolovalo tolik roztodivných po-věstí.

Známý italský dobrodruh Giovanni Giacomo Casanova (1725–98) — zemřel u nás na zámku v Duchcově jako knihovník hraběte Valdštejna — platil za velkého znalce poměrů své doby a jednou se o zájmu mladých šlechticů o zednářství vyjádřil slovy: „Mladý urozený muž, chtějící ces-tovat a poznat svět i to, čemu se říká vznešený svět, který se v jistých případech ve vztahu k sobě rovným nechce ocitnout v horším postavení a být pak takto vyloučen z účasti na veškerých jejich zábavách, musí být zasvěcen do toho, čemu se říká zednářství“.³¹

Nebyly to však vždycky snobské módní pohnutky, které mnohé ari-stokratické kavalíry vedly ke vstupu k zednářům, nýbrž v pozadí najdeme nezřídka ukryty též touhy podmíněné kariérismem. Zvláště když vešlo ve známost, kolik významných představitelů a vysokých funkcionářů na vliv-ných místech ve Francii náleželo k zednářskému bratrstvu a jejichž pří-padné přízně bylo možno zneužít pro ukojení osobní ctižádosti. Takoví a podobní ambiciózní lidé hrnoucí se stále častěji do zednářských lóží zatlačovali pak stále znatelněji do pozadí slušné, nezištné a ušlechtilé pří-slušníky zednářstva, které do řad bratrstva přitahovaly překrásné zednář-ské proklamované ideály — tak hrozně těžko k uskutečnění v třídně roz-děleném světě! — a za jejichž realizaci se chtěli nesobecky a z upřímného srdce zasazovat.

Za takových a podobných okolností jsme proto ve Francii posléze svěd-ky celkem utěšeného růstu zednářských lóží, jejichž počet v průběhu 18. století viditelně vzrůstal. Tak Grand Orient de France kontroloval ku-příkladu v roce 1774 okolo 250 lóží v celém království a v roce 1789 jejich počet vzrostl již na 629 zednářských lóží.³² Šlo namnoze o růst kvantitivy na úkor klesající kvality. S kvantitativním růstem počtu zednářských organizací v terénu narůstala přirozeně u špičkových zednářských funk-cionářů v Paříži též chuť ke zvýšení osobních mocenských pozic a ambicí v zednářství nejen ve Francii, nýbrž také v zahraničí.³³ Podobně jako

³⁰ Byly sice podniknuty ojedinělé pokusy připustit manželky a dcery zednářů do zvlášť zřízených lóží. Museli toho však brzy zanechat, ježto ženská upovidanost bránila zachování zednářského tajemství. Avšak vyloučení žen z účasti na zedn. hnutí vyvolaly přirozeně zase pověsti, jako by zedn. lóže byly útočištěm pro homo-sexuální orgie.

³¹ Podle E. Mayniala, *Casanova et son temps*, Paris 1911, str. 192, cituje J. Bartier, *I. c.*, str. 319.

³² Uvádí Bartier, *tamtéž*.

³³ Připomeňme, že zedn. hnutí bylo hlavně přičiněním vojáků a úředníků roz-šířováno též ve franc. koloniích v zámoří. Nejstarší lóže z let 1738–40 jsou zjisti-telné na Santo Domingu, dále na Guadaloupe, Martinique, na ostrově Grenada atd.; A. Le Bihan, *La franc-maçonnerie dans les colonies françaises du XVIIIe siècle* (AHRF 1974, str. 39–62).

před lety si londýnská velkolóže osobovala projevovat patronské sklony vzhledem k nově vznikajícím zednářským lóžím na kontinentě, začala obdobné snahy vyvíjet také velkolóže Grand Orient směrem do zahraničí. Bylo zcela přirozené, že naznačené samolibé a panovačné tendence postupně narážely na odpor. Nejen v zednářském hnutí uvnitř Francie, kde vyvolávaly rostoucí hašteřivost a rozkolné tendence, nýbrž jejich negativní odraz se projevil též v zahraničním zednářském hnutí.³⁴

Takto vzniklé neshody a nesrovnalosti se sice pokoušel urovnat zednářský konvent uspořádaný v roce 1778 v Lyonu a také další konvent na mezinárodní úrovni konaný v srpnu 1782 v lázních Wilhelmsbadu, poblíž Frankfurtu nad Mohanem.³⁵ Bylo to však marné úsilí, ježto například ve Wilhelmsbadu došlo k neobyčejnému zkomplikování celkové situace, protože se tam již plně uplatnily vlivy a intriky dalších evropských tajných společností té doby, zejména z rosenkreuzerských a iluminátských kruhů.³⁶ Stav hašteřivosti a nesnášenlivosti projevívší se jak ve francouzském, tak i celoevropském hnutí tajných společností, a především v zednářských řadách, kromě jiných faktorů, jichž jsme se již výše dotkli, znemožňoval prakticky utvoření nějakého „generálního zednářského štábu“ k případnému připravení a provedení revoluce ve Francii a v dalších zemích tak, jak o tom fantazirovali někteří přestrašenci z kruhů francouzské a ostatní evropské reakce. Již dříve jsme si ostatně zdůraznili nerevoluční podstatu zednářství.

Najdeme ji opětovně zvláště v cirkuláři berlínské lóže Zu den drei Weltkugeln z roku 1782, kde kromě jiného můžeme číst: „Proklet budiž každý svobodný zednář opovažující se ničít křesťanský zákon a chtějící vysoké a ušlechtilé cíle zednářství ponížít na politický systém nebo by je v něco podobného chtěl přeměnit“.³⁷ A táž berlínská lóže v dalším oběžníku vzniklém okolo roku 1787 se velice ostře obrátila proti snahám tajné společnosti iluminátů. Stojí v něm psáno: „Ilumináti žijící rozptýlení v četných evropských zemích jsou nanejvýše škodlivá sekta. Jsou to nepřátelé Ježíše Krista a odpůrci skutečného pořádku, jaký má především podpořit rozšíření jeho božského panování. Z té příčiny ilumináti nejruznějšími prostředky usilují se zmocnit duší a odvrátit je pak od čistého křesťanského náboženství. Chtějí zničit veškerá spojení a vazby nezbytné k udržení šlechtného pořádku a požadované lásky i poslušnosti potřebné vzhledem k panovníkům a jejich vládě. Oni, ilumináti, však usilují také našeptávat lidem touhu po bezuzdné nezávislosti na světské i duchovní moci“.³⁸ Kolik nenávisli a zatrpklosti vyvěrající ze strachu zednářů před konkurencí iluminátů je v tomto dokumentu obsaženo! A je možno povědět o francouzských zednářích, že měli k iluminátům podobnou nedůvěru a zároveň podobné pocity loajality ke svému králi, jaké v uvedeném cirkuláři projevíli průstí zednáři v Berlíně.

³⁴ K oném rozporům sr. Ha m m e r m a y e r, l. c. str. 14—16.

³⁵ Tomu předcházely ještě dva konventy, a to r. 1775 v Braunschweigu a r. 1778 ve Wolfenbüttelu; sr. A. S. M y I n i k o v, *Die Rolle nichtoffizieller Vereinigungen im geistigen Leben...*; ve sborníku B a l á z s, *Beförderer der Aufklärung*, str. 202.

³⁶ Sr. C. H. C h e v a l i e r v A H R F 1969, str. 401 a H a m m e r m a y e r, str. 14.

³⁷ Cituje M y I n i k o v, l. c. str. 203.

³⁸ Citát, *tamže*.

Uvedenou loajalitu k trůnu a v jádře nerevoluční postoje zednářů nebrali — a podnes často neberou — na vědomí zpátečnický orientování autoři. Pro ně byli zednáři — a prakticky podnes jsou — nekalé a převratné organizované živly. Z prostředí autorů takového ražení byly roztrušovány také pověsti, jako by se to například při pracích na přípravě světově známé francouzské Encyklopedie tak říkajíc „hemžilo zednáři“. Seriózní vědecký průzkum však nakonec ukázal, že z celkového počtu 272 spolupracovníků na Encyklopedii jich bylo pouze 26 zednářů, to znamená pouhých 9,5 0/0. Byli angažováni zejména při doplňcích, které znalci pokládají za nejkvalitnější část celého díla francouzských encyklopedistů.³⁹

Nelze jistě pominout skutečnost, že někteří přední tvůrci francouzské buržoazní ideologie patřili k zednářům. Byli to na prvním místě tak význační představitelé francouzské úřednické šlechty, jako byl Montesquieu⁴⁰ a Voltaire, kteří svými spisy položili prakticky základy a pilíře buržoazní ideologie. Ty pak pro potřeby nastupující buržoazie dále rozpracovali a přízpůsobili myslitelé z buržoazních řad, k nimž jako nejvýznamnější patřil nepochybně J. J. Rousseau jakožto mluvčí drobné buržoazie, který však na rozdíl od Montesquieua a Voltaira zednářem nebyl.

Z význačných příslušníků tzv. disidentského křídla, angažovaného přímo v revoluci, patřil hrabě Mirabeau. Ten však, ač na veřejnosti dával najevo sympatie k revoluci, udržoval potají kontakty s královským dvorem a opatroval jej informacemi, které nebyly bez významu pro potřeby kontrarevoluce.

Za zednáře je v literatuře často pokládán známý účastník amerického revolučního boje, „hrdina dvou světů“, markýz Lafayette, první vrchní velitel pařížské Národní gardy.⁴¹ Zednářem v nejvyšších možných funkcích byl již dříve zmíněný vévoda Ludvík Filip Orléanský, který na začátku revoluce stanul po boku nastupující buržoazie a dal si pak říkat „občan Filip Egalité“, avšak začátkem listopadu 1793 skončil pod gilotinou. Téhož roku svůj vřelý vztah k zednářství vyjádřil slovy: „Připojil jsem se k zednářství z toho důvodu, že poskytuje jistý druh rovnosti a z týchž pohnutek jsem se připojil k parlamentům nabízejícím rovněž určitý druh svobody“.⁴² Přirozeně, že vévodovy představy o rovnosti a svobodě se značně odlišovaly od toho, co si pod těmito pojmy představoval prostý lid.

³⁹ Podle R. Shackeltona, *The Encyclopédie and Freemasonry* (in: *The Age of Enlightenment-Studies...*, Edinburg—London 1967, str. 223 nn) uvádí Bartier, str. 357.

⁴⁰ Boos, str. 197, se domníval, že Montesquieu zednářem nebyl, avšak později bylo o něm prokázáno, že byl za svého pobytu v Anglii v letech 1729—31 přijat za zednáře; sr. Hammermayer, str. 54, pozn. 176.

⁴¹ Alain Le Bihan, autor dvousvazkového díla „*Francs Moçons parisiens du Grand Orient de France... Loges et chapitres de la Grande Loge et du Grand Orient de France...*“, Paris 1966—67, uvádí, že Lafayetteovo jméno v dochovalých se-namech zednářů nenašel (sr. i Ligo u AHRF 1969, str. 535). To však ještě nemusí znamenat, že Lafayette zednářem nikdy nebyl. Mohl být totiž docela dobře přijat mezi zednáře za svého působení v Americe, zvláště když je o G. Washingtonovi známo, že velitelské funkce jen velmi nerad svěřoval za války nezednářům. Le Bihan, jenž ve výše cit. díle podal seznam více než 8 tisíc zednářů, o Dantovi, Desmoulinovi a Brissotovi však nemohl zjistit jejich příslušnost k zednářskému bratrstvu, přestože v literatuře se běžně považují za zednáře.

⁴² L. Boos, str. 196—197. Tento autor, který byl ve Švýcarsku sám angažova-

Často se můžeme dočíst o tom, jaký vliv měla v zednářském hnutí používaná symbolika ve vztahu k francouzským revolučním symbolům. I při tom zjišťujeme místy zveličující tendence, které pak musely být kritickým historickým badáním uváděny na pravou míru.⁴³

Též o světově proslulém hesle „rovnost, volnost, bratrství“ se v literatuře občas tvrdí, jako by v podstatě bylo zednářského původu.⁴⁴ Podobně upřílišněné a přehnané představy vládnou místy o účasti zednářů na přípravě revoluce. Nelze sice tak docela popřít, že se někteří zednáři osobně zúčastnili agitace ve prospěch svolání generálních stavů, k němuž naposled došlo před 175 lety. Zednáři měli rovněž jistý podíl na organizaci známé akce podávat si stížnost na feudální útlak v podobě známých „sešitků stížností“ (cahiers de doléance). Na druhé straně však zednářská účast nemůže být při tom zveličována, když je dnes celkem dobře známo, že francouzští zednáři zaujímalí k nadcházejícímu revolučnímu dění ve své vlasti celkem zdrženlivý a většinou neutrální postoj.⁴⁵

Pro toto konstatování je například charakteristická událost, která se 7. července 1789 udála na zasedání zednářské lóže „Amis réunis“ konaném v západofrancouzském městě Laval. Toho dne totiž jeden z členů lóže vystoupil s projevem, v němž se velmi pochvalně vyjádřil o zasedání generálních stavů v Paříži a též o politických a sociálních úkolech, jaké toto shromáždění bude muset ještě vyřešit. Narazil však při tom na ostrý nesouhlas jednoho z přítomných zednářských bratrů a ten předřečníkovi důtklivě připomněl, že politicky inspirované a motivované projevy nemají při jednání v lóži co pohledávat. Ježto v další debatě k této věci se přítomní bratři nemohli názorově shodnout, obrátili se o radu k nadřízené velkolóži v Paříži. Odtud se jim pak 29. července 1789 dostalo vyřízení, že správně si v lavalské lóži počínal ten zednářský bratr, který o debatách k politickým otázkám vyslovil názor, že na pořad zednářských schůzí prostě nepatří.⁴⁶

Bylo by jistě nesprávné chtít popírat, že mezi zvolenými delegáty do shromáždění generálních stavů byli zednáři. Za příklad si k tomu můžeme uvést, že ze senešalství Le Mans, v západofrancouzském kraji Mayenne, bylo do generálních stavů zvoleno celkem 20 zástupců a 8 z nich byli zednáři. To byl však jeden z neoptimalnějších údajů, jaké o účasti zednářů delegovaných do generálních stavů z té doby (z dosti me-

---

ným zednářem na přelomu 19. a 20. stol., vévodovi jeho politickou aktivitu v revoluci zazlival a uvedl jeho jméno nevrlo poznámku („der Herzog von Orléans unseligen Andenkens“).

⁴³ Sr. k tomu např. Otto Karmin, *L'influence du symbolisme maçonnique sur le symbolisme révolutionnaire* (Revue historique de la Révolution Française 1/1910, str. 176—183). Ligou však Karmin a koriguje a snižuje výčet jeho zedn. vlivů na revoluční symboliku v článku *Structures et symbolisme sous la Révolution* (AHRF 1969, str. 511—523).

⁴⁴ Ligou (v AHRF 1969, str. 517—518) soudí, že zednáři nejsou pravými původci hesla, přestože opak je v dosavadní literatuře dosti pevně uhnízděn.

⁴⁵ Soboul se kriticky vyslovil ke známé knize Gastona Martina, *La franc-maçonnerie française et la préparation de la Révolution*, Paris 1925; namítl Martinovi, že pro mnohá svá tvrzení nemůže uvést žádné spolehlivé dokumenty; sr. Soboul v AHRF 1974, str. 80. Soboul rovněž připomněl, že podnes nemáme spolehlivě zjištěno, jaké procento ve shromáždění gener. stavů tvořili zednáři.

⁴⁶ Soboul v AHRF 1974, str. 85.

zerovitých informací) vůbec známe. Nutno k tomu hned také poznamenat, že i tito zednáři mezi delegáty generálních stavů si při schůzích počínali celkem krotce a nerevolučně. Bylo tomu tak hlavně proto, že většinu mezi nimi tvořili šlechtici-zednáři, kteří po pádu Bastily byli dalším vývojem revoluce zděšení a prchali proto buď do ciziny anebo se doma solidarizovali s kontrarevolučním šuánským hnutím.⁴⁷

Když se po pádu Bastily v zemi začaly postupně realizovat první krůčky buržoazního parlamentarismu, byli v tom někteří zednáři ochotni spatřovat vliv zednářských zvyklostí odpozorovaných ze zednářských schůzí. Proto od jednoho z nich v tiskovině „L'Aurore de la Liberté“ uveřejněné v roce 1790 se dočítáme: „Vznešení představitelé národa přijali dokonce naše zvyklosti. Ó, když vidím činnost našich hodnostářů, vyslovená přání v jejich řečnických projevech, jejich volání k pořádku; když se dívám na řečnickou tribunu, na šerpy našich městských hodnostářů a obzvláště na schválená lidská práva, pak jsem povinen prohlásit — n a š i p ř e d s t a v i t e l é j s o u s v o b o d n í z e d n á ř i“.⁴⁸ Tady náš zednářský nadšelec zřejmě přeháněl. Vždyť rodičí se francouzský buržoazní parlamentarismus se mnohem učil především od anglického parlamentarismu. Učil se tu od svého souseda přes staleté rozpory a nevraživost, jaké po celé věky v důsledku charakteristického historického vývoje byly mezi oběma zeměmi navrženy. Možno dále též připomenout, že mezi schůzovými zvyklostmi francouzských zednářů a průběhem zasedání Národního shromáždění i Konventu ve Francii jsou zjistitelné značné rozdíly procedurálního rázu i odchylky jiného druhu. Proto lze zodpovědně povědět, že zednářské zvyklosti neměly podstatnějšího vlivu na fungování revolučních shromáždění v tehdejší Francii.⁴⁹ Ostatně již Albert Mathiez svého času zdůraznil, že ve francouzském revolučním dění z konce 18. století můžeme zjistit jen „několik málo výpůjček“ ze zednářských zvyklostí.⁵⁰

Zednářské podněty jsou do jisté míry zjistitelné při projednávání známých dekretů o feudálním vlastnictví půdy v Národním shromáždění 5.—6. srpna 1789. Projevily se zejména při vystoupení Leguena de Kerengal, obchodníka s plátnem z Bretaně a podobně též v projevech dvou vévodů (d' Aguilon; de Noailles). Všichni tři se vyslovili pro schválení oněch významných dekretů.

Je při tom ovšem problém, zda tito tři zednáři s oním návrhem souhlasili proto, že si to tak přálo vedení Grand Orientu v Paříži anebo že v té věci vystoupili prostě na vlastní pěst. Ovšem výše citované stanovisko z 29. 7. 1789, jaké pařížské zednářské vedení zaujalo k diskusi v zednářské lóži v Lavalu, nasvědčuje spíše výkladu, že právě zmínění tři zednáři v Národním shromáždění nejednali v souladu s pokyny velkolóže Grand Orient.

⁴⁷ T ý ž na str. 86—87.

⁴⁸ Cituje Ligou v AHRF 1969, str. 512.

⁴⁹ T ý ž na str. 511—523.

⁵⁰ Uvádí Ligou na str. 523. Známý emblém v podobě dvou spojených rukou, považovaný rovněž za zedn. symbol, nelze rovněž pokládat za typický jen pro zednáře, totiž spojené ruce byly symbolem přátelství již před vznikem zednářství (Ligou, str. 521) a známe je později též jako často používaný emblém pro stoupence dělnické I. internacionály.

Nelze též o některých členech zednářského bratrstva popřít, že se osobně angažovali v revolučních událostech své vlasti. Někteří jednotlivci tak učinili dokonce v radikálním smyslu, a poskytli dokonce podporu i sansculottům. Jejich počet byl však prokazatelně příliš nízký a jejich autorita na veřejnosti byla tuze nepatrná, než aby se jejich vliv nějak viditelněji mohl na celkovém vývoji revoluce projevit.⁵¹ Toto zjištění je k tomu navíc podpořeno nepopíratelným faktem, že zednářské lóže v průběhu revoluce kvapem svou činnost ve Francii zastavovaly. Sáhly k takřčenému „krytí“ — jak se tomu v zednářské mluvě říkalo — a k tomuto kroku byly lóže dohnány skutečností, že reprezentanti radikálního jakobínsko-montagnardského křídla revoluce, jako Robespierre, Saint-Just, Couthon a další, byli přesvědčenými odpůrci zednářů. Protivilo se jim jejich tajnůstkářství a v odporu proti zednářství byli posilováni obzvláště poznatkem, že disidenti z řad aristokratů, kteří zprvu šli s revolucí, se při prohlubování revoluce dostávali s ní do rozporu, patřili dosti často k zednářům. Není divu, že jakobini pak zednáře postavili na roveň s kontrarevolucionáři.

Nepřátelský vztah radikálních jakobínů k zednářům pak měl za následek, že zednářské lóže ve Francii mohly přikročit k obnovení své činnosti teprve až po thermidorském převratu a prokazovaly takto vlastně před světem znova konzervativní a nerevoluční podstatu svého hnutí.⁵² Naznačené výsledky byly víceméně způsobeny tím, že zednářské hnutí v zemi se v podstatě od samého začátku ocitlo pod kontrolou šlechtý; a tu si zde udržela prakticky až do dočasného zastavení činnosti zednářských lóží za revoluce. Vliv toho se ukázal znatelně také po thermidoru, kdy došlo k obnovení činnosti zednářských lóží za značně konzervativní patronance, odpovídající celkem politickému ovzduší pothermidorského období. Zednáři se přímo s chutí pustili do spolupráce s thermidoriány a později s Napoleonem. Ten pak dokázal pro své politické cíle zednářů dovedně využívat, přestože sám s největší pravděpodobností zednářem nebyl.⁵³

Těsná symbióza mezi buržoazním režimem ve Francii a zednářským hnutím je takřka charakteristická pro vývoj v této zemi po thermidorském převratu. Naznačená spolupráce dále pokračuje a trvá přinejmenším po celé 19. století.⁵⁴

Zednáři před revolucí, za revoluce i po revoluci se vyznačovali převážně kvietistickými a nerevolučními postoji. Svou činností se podobali více méně diskusním klubům, jejichž členové se revoluce namnoze báli jako pří-

⁵¹ Soboul v AHRF 1969, str. 374—375.

⁵² Takové závěry jednoznačně vyplývají z materiálu obou výše uvedených diskusí o franc. zednářském hnutí, jak byly otištěny na stránkách AHRF v ročnících 1969 a 1974.

⁵³ Většina seriózních badatelů již popírá starší mínění, jako by Napoleon byl v r. 1798 za svého pobytu na Maltě přijat mezi zednáře; sr. Hammermayer v cit. stati na str. 55, pozn. 182. Zdá se, že Napoleon si počínal podobně, jako před tím u nás cis. Josef II., když se jal zednářů využívat pro své politické cíle.

⁵⁴ Tuto okolnost zdůrazňuje Boos v cit. knize na str. 198—199, když o zednářích ve Francii mu připadá, jako by byli „pro každé počasí“. Připomněl o nich, že holdovali nejprve Napoleonovi, po jeho pádu zase Bourbonům, po jejich vyhnání králi Ludvíkovi Filipovi, později zase císaři Napoleonovi III. a po jeho odchodu francouzské republice.

slovečný čert svěcené vody. Pokud se přitom vyskytlo také několik málo výjimek, pak ty vlastně jako by zvýrazňovaly a podtrhovaly platnost obecně platného pravidla.

Zednáři sehráli nepochybně pozitivní úlohu při propagaci osvícenské filozofie a osvícenstvím inspirované vědy. Jejich působení a hlavně vliv neprobíhaly však koordinovaně a jednotně. Hlásání myšlenek svobody a rovnosti se ze zednářských lóží dostávalo do širší veřejnosti a spojovalo se tu s kolujícími podobnými myšlenkami. Je dnes zatím těžko rozsoudit, nakolik lze jejich vznik přisoudit vždy jenom zednářskému hnutí. Zdá se, že tu jde o složitý proces a o propletenec vzájemného ovlivňování osvícenství i zednářství. Myšlenky propagované ve skrytu zednářských lóží měly velmi blízko k ideálům osvícenství, a možno těžko rozhodnout, komu přisoudit prioritu, zda osvícenství nebo zednářství.

Na druhé straně je dobré si také připomenout, že zednářské ideály o bratrství, rovnosti a podobných věcech stihl nakonec v praxi úděl přísluševného „flatus vocis“. Tyto ideály totiž v konfrontaci s každodenní životní praxí nedokázaly posléze odolat tvrdým realitám neúprosně probíhajícího třídního boje a jeho doprovodným důsledkům. Ukázalo se, že v třídně rozděleném světě je uskutečňování zmíněných zednářských ideálů pouhým snem. Pro nerevoluční regule závazné pro zednářské bratrstvo se diskuse o těchto ušlechtilých věcech omezovaly více méně na sály zednářských seancí, konaných v noci v uzavřených místnostech za světla rozžatých svíček a v naprostém ústraní. Něco takového se nemohlo samo o sobě stát podnětem a signálem k revoluci. Opravdu revolučního významu a dosahu mohly tyto a podobné myšlenky nabýt až tehdy, kdy se našli skuteční a odhodlaní revolucionáři, aby z myšlenkových podnětů i takových zednářských dumavců vyvodili praktické a správné politické závěry a dali je pak plně do služeb boje proti feudalismu a za rozpoutání buržoazní revoluce. Tak se to nakonec stalo ve Francii a také v dalších zemích, jež se pak odhodlaly příklad revoluční francouzské avantgardy následovat.

Relativní pokrokovost možno zednářskému hnutí připisovat jen v 18. a částečně také v 19. století, jak tomu bylo například se zednářskou účastí na procesu sjednocování Itálie. Avšak v období imperialismu se zednářství – až na některé nepatrné výjimky – stalo oporou vládnoucí buržoazie a jejím spojencem v boji proti revolučnímu proletářskému hnutí a zároveň angažovaným pomocníkem v antikomunistické kampani vedoucích sil soudobého imperialismu.

DIE FRANZÖSISCHE BÜRGERLICHE REVOLUTION UND DIE FREIMAURERBEWEGUNG

Reaktionäre Kräfte haben schon seit dem 18. Jh. in einem gewissen Teil der Geschichtsschreibung über die Französische Revolution die Behauptung geprägt, als ob diese von den Freimaurern angestiftet und geleitet worden wäre. Diese im Grunde falsche These wurde auch in der faschistischen und heutzutage ebenfalls in der neofaschistischen Historiographie betont. In diesem Artikel weist sein Verfasser auf die ausgeprägt nichtrevolutionäre Zielsetzungen der Freimaurerbewegung des 18. Jhs. und anderswo in Europa, welche sich überwiegendmaßen unter aristokratischer Kontrolle befand. Infolgedessen konnte man in führenden Logenfunktionen überwiegend Adlige feststellen, von denen natürlicherweise die meisten nur sehr wenig Verständnis und Zuneigung für die Revolution empfinden konnten. Lediglich im Anfangsstadium der Franz. Revolution sind gewisse Spuren von Zusammenarbeit von aus adligen Dissidentenkreisen stammenden Freimaurern mit der Revolution nachweisbar. Ihr Engagement für die Revolution wurde allerdings von der Pariser Großloge nicht gebilligt und unterstützt und somit handelten die wenigen politisch engagierten Freimaurerbrüder eigentlich auf eigene Faust. Die Freimaurerrolle in der Revolution wurde allzuoft übertrieben geschildert und die Behauptung, die Großloge Grand Orient de France wäre zum „Generalstab der Französischen Revolution“ geworden, ist klarer Unsinn.

Nach dem Fall der Bastille verließen viele adlige Freimaurer Frankreich und als die Monarchie 1792 durch eine Republik abgelöst wurde, folgte ihnen in die Emigration ihr Rest. Manche Freimaurer schlossen sich der konterrevolutionären Chouanenenbewegung an und endeten später daher unter der Guillotine. Die radikalen Jakobiner setzten die Freimaurer einer harten Verfolgung aus. Dies hatte eine zeitweilige Pause für die Betätigung der Freimaurerlogen in Frankreich zur Folge. Nach dem erfolgten Thermidorumsturz und besonders unter Napoleon erfolgte eine Erneuerung der freimaurerischen Aktivitäten in ganz Frankreich. Es ist geradezu für die damalige vorherrschende Moral der französischen Freimaurer bezeichnend, als sie sich an die jeweils herrschenden und immer wieder abwechselnd gestürzten Regime anzubiedern pflegten. So huldigten sie Napoleon ebenso wie den Bourbonen, später den Orléanisten ebenso wie Napoleon III. und nachher wieder skrupellos den Herrschern der Dritten Republik usw.

Die Freimaurerbewegung kann man zwar im 18. und teilweise auch im 19. Jh. für relativ fortschrittlich halten, jedoch im 20. Jh. erscheint sie fast ausschließlich engverbunden mit den reaktionären Interessen des Weltimperialismus.

